

I. РЕКРУТ

1. МЕТЕЛИК НАПОЛЕОН

Відомо, що все в цьому світі, а відтак і в житті, взаємопов'язане. Існує теорія, що помах крил метелика, який випадково, десь там у джунглях на Амазонці, зачепив павутинку чи краплю роси, може зруйнувати цілий ланцюжок зв'язків і створити нову ситуацію, яка через енну кількість нібито випадковостей, а насправді послідовних операцій, спричинить ураган на тихоокеанському чи атлантичному узбережжі США. Ба, більше! Помах крил метелика на острові Борнео здатен викликати ледь не вселенську катастрофу через цілий ряд замкнутих, але неминучих процесів у тому самому ланцюжку. Це може статися досить швидко чи розтягнутися на триваліший період.

Утім, метелику, щоб змахнути крильцями, що зрушать світ, ще треба самому стати метеликом. З бридкої гусені.

За цією теорією, наша історія починається з крику породілля на середземноморському острові Корсика. Маленький, щойно народжений хлопчик, якого бере на руки повитуха, що її десь на українському Поліссі назвали би бабницею, не знає, звісно, що йому судилося не лише змінити світову історію, але, що либонь важливіше, — започаткувати цілий великий ланцюжок моральних, на перший погляд непомітних, зате дуже важливих змін далеко від Корсики і від Франції, до якої потрапить дитина з бідної корсиканської, правда, шляхетської родини.

Хлопчик виросте і зробить блискучу кар'єру, відому всьому світові, принаймні, тій його частині, що освічена і військова. Чи міг зупинитися помах крил метелика на ім'я Наполеон? Наполеон Бонапарт. Наполеоне Бонапарте. *Napoleone Buonaparte*. Як там ще? *Nein, no* і ні. Тому, що механізм був увімкнений породіллемю і картолеоне (тобто тією, що приймає пологи) чи бабницею (на західнополіському діалекті). Механізм, що й привів урешті до вирішального помаху тепер уже велетенських крил.

Ну що б, здавалося, ще потрібно цьому хлопчиськові, потім підлітку, далі юнакові, молодому чоловікові? Невисокого зросту, не вельми показному? Потрапивши до континентальної Франції (Корсику тільки-тільки приєднали), він вступає до військового училища. Лейтенант королівської гвардії з блискучими еполетами. Мрія не корсиканського вискочки, але сотень синків знаних французьких аристократів. Та вже діють суспільні тектонічні здвиги. Тим, хто танцює на місці поруїнованої в'язниці-фортеці Бастилії, немає діла до маленького незграбного офіцера. Але офіцерик-метелик змахує крильцями. Поки що крильцями. А не крилами.

Він сам творить свій ланцюжок. І водночас є його частиною, з'єднувальною ланкою.

Що ще потрібно людині з низів, яка у 24 роки стає генералом? Ще більше! Стати першим з генералів і першим консулом Республіки. Зробити низку блискучих походів. Підготувати 18 брюмера¹. Метелик, який усвідомив, що він зробить бурю. Таким метеликом і був Наполеон Бонапарт. Але справжня буря тільки готувалася. Визрівала.

У травні 1804 року його проголошують імператором усіх французів. Проголосити себе королем Франції означало б повернутися до минулого, і, по суті, стати одним із Бурбонів, хай і незаконним з їхньої точки зору. Вище! Метелик-Наполеон прагне бути в епіцентрі бурі, яку сам розпочав. В епіцентрі бурі!

¹ День перевороту, що привів до влади Наполеона. (Тут і далі прим. авт.)

Корона лягає на його завелику, як для такої короткої постави, голову. Імперії у Франції ще не було. Але вже є.

«Це виклик», — думає російський посол. Завтра його звіт про інавгурацію (звісно, незаконну) повезе фельд'єгер пошольства до Санкт-Петербургу. Через якихось два чи три тижні запечатаний сургучем пакет ляже на стіл російського імператора Олександра Першого. Він читає і супиться. Він не дурний, цей онук німецької принцеси Софії-Августини Анхальст-Цербської і російського графа Салтикова. Його царський нюх (точніше, слух) відчуває далекий шум ще далекої, більшої бурі, яку накликає метелик на ім'я Наполеон.

Наполеон, позаяк уже наважився проголосити себе імператором (подумати тільки — поставити себе на одну дошку із домами Романових, Гогенцолернів і Габсбургів), на цьому не зупиниться. Йому мало Франції — територіальні претензії до Австрії і Пруссії, союзників Росії, неминучі. Отже, неминуча й нова війна. Потрібно збільшувати військо. А де його візьмеш?

Хіба збільшити, посилити запроваджені при його бабусі Катерині Другій рекрутські набори...

Своїми міркуваннями про можливий розвиток подій у зв'язку з проголошенням Наполеона імператором і коронування його Папою Римським Олександр Перший ділиться з членами Негласного комітету — вищого неофіційного органу Російської імперії в перші роки правління Олександра Першого — князем Адамом Чорторийським, графами Строгановими, Новосельцевим і Кочубеєм. Першим є князь Чорторийський (чи Чарторийський, на польський штиб), міністр закордонних справ, друга особа після імператора. Він уже ознайомився з повідомленням із Парижа. Дивлячись на князя, який є явним симпатиком Наполеона та його реформ, Олександра раптом осяває думка — Польща. Колишні польські, а тепер російські землі.

Коли заходить граф Кочубей, який неофіційно курує в Негласному комітеті внутрішню політику, імператор Олександр ставить йому питання (звісно, французькою):

— Здається, при моєму папа в нових губерніях була запроваджена якась поблажка щодо рекрутських наборів?

— Так. Але...

Кочубей косує на князя Чарторийського.

— Ваша величність, якщо йдеться про таємний привілей, я згоден, щоб його скасували, — після невеликої паузи каже князь Адам.

Імператор дізнається — на початку 1797 року його батько, імператор Павло, таємним указом, бажаючи загладити образи, нанесені його матір'ю новим підданам — деяким польським аристократам, запідозреним у симпатіях до бунтівника Костюшка, — дозволив тимчасово, протягом десяти років, не проводити рекрутських наборів у трьох губерніях — Ковенській, Волинській і Гродненській — у тих населених пунктах, що належали князям і графам Чарторийським, Любомирським, Браницьким, Заславським і кільком іншим.

— Я згоден достроково скасувати цей таємний привілей, — повторює князь Адам. — Якщо це потрібно імперії.

— Дякую, мій друже, — імператор явно задоволений. — Іншого я й не чекав.

Його держава отримає додатково кілька тисяч новобранців. Наступного дня гінці помчать до найзахідніших губерній. У більше сотні сіл і містечок трьох губерній також проводитимуться віднині рекрутські набори до імператорської армії, запрацюють нові рекрутські пункти.

Тут постає питання: чому були надані ці, кажучи сучасною мовою, преференції? Чому вісім років (з 1797-го по 1804-й) не проводилися рекрутські набори в цілому ряді сіл і містечок двох губерній, які належали польським магнатам?

Якби ми заглибилися в коріння цього питання, довелося б знову повернутися до біографії принцеси Софії-Августи, яка стане російською імператрицею, до її жаги плотського кохання, що їй не може дати небіж Петра Першого майбутній Петро Третій, до таємних зв'язків майбутньої Катерини з російськими аристократами, що почалися адюльтером з графом Салтиковим, а відтак — до ненависті імператора Павла до своєї матінки.